

Андрій ЦИНА

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ДИНАМІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ НА ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті досліджуються структурні концепції мотивації в особистісно орієнтованій професійній підготовці майбутніх учителів. Пояснюються і прогнозуються практичні і корисні концептуальні напрямки спрямованості особистості на досягнення цілей професійної підготовки.

Особистісна орієнтація професійної підготовки визначається системою ідей, побудов і принципів, які пояснюють організоване певним чином становлення особистості майбутнього вчителя, а також прогнозують в часі певні його особистісні зміни. Така система пояснюючих і прогнозуючих взаємозв'язаних ідей, побудов і принципів розглядається нами як теоретична концепція. Існуючі теорії є розумово споглядальними, оскільки створені людьми, що мають різні погляди на природу і становлення особистості. Шукання абсолютно істинних концепцій є беззмистовним через суб'єктивність їх існування.

Прийняття, обґрунтованість і довіра до існуючих теоретичних концепцій особистісно орієнтованої професійної підготовки визначаються відповідністю спостережень за практичним здійсненням професійної підготовки у ВНЗ тим поясненням і прогнозам цієї підготовки, що випливають із теоретичних концепцій. Тому для психолого-педагогічних наук продуктивнішим є розвиток теоретичних концепцій (уявних теоретичних побудов), які будуть практичними і корисними для розуміння і здійснення професійної підготовки.

Однією з провідних характеристик існуючих концепцій професійного становлення майбутніх учителів як особистостей є структурні концепції мотивації або процесуальні аспекти здійснення особистісно орієнтованої професійної підготовки, які розглядають динамічні, змінювані особливості спрямованості особистості на досягнення професійно значущих цілей.

Спільна концептуально-мотиваційна основа різних підходів до особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутнього вчителя дає змогу уявити основний зміст існуючих концептуальних теорій на підставі пояснення кожної з них.

Пояснення і прогнозування особистісно орієнтованої професійної підготовки визначається існуючими структурними концепціями мотивації особистості, розробленими в світовій персонології в психодинамічній теорії особистості З. Фрейда, індивідуальній теорії особистості А. Адлера, гуманістичній теорії особистості Е. Фромма, соціокультурній теорії особистості К. Хорні, диспозиційній теорії особистості Г. Олпорта й ін. [1; 3].

Оцінювання переваг кожної з існуючих теоретичних концепцій мотивації майбутнього вчителя у досягненні цілей особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутнього вчителя може бути здійснено шляхом використання трьох основних критеріїв:

- відсутність в концептуальній теорії внутрішніх протиріч;
- широта охоплення – різноманітність феноменів, що охоплюються теорією;
- функціональна значущість – здатність теорії допомогти людям, зрозуміти їх поведінку, вирішувати їх проблеми [3, 35–39].

Аналіз концептуальних підходів до мотивації особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутнього вчителя технологій сприяє виконанню двох завдань: перше – визначення понятійної основи, що сприяє поясненню функціонування взаємопов'язаних компонентів спрямованості особистості на цю підготовку; друге – прогнозування динамічних особливостей її функціонування, що до цього часу не вивчалися.

Провідним напрямком дослідження мотивації особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутнього вчителя технологій є індивідуальні особливості в його освітньо-професійній діяльності, унікальність його особистісних властивостей і індивідуальність траєкторії професійної підготовки. При цьому нам необхідно вирішити дві взаємозв'язані проблеми. По-перше, ми маємо справу з описом великої кількості параметрів, за якими мотивація характеризує професійно-освітню діяльність майбутнього вчителя. Це проявляється

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТРУДОВОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

в існуванні великої кількості концепцій, які використовуються професійно-педагогічною підготовкою майбутнього вчителя для опису індивідуальних особливостей мотивації. По-друге, актуальним є питання розвитку способів оцінювання цих індивідуальних особливостей, що пояснюється великою різноманітністю методів якісної оцінки індивідуальної професійно-освітньої діяльності майбутнього вчителя, його особистісних якостей.

Актуальність дослідження визначається необхідністю пояснення і прогнозування з допомогою існуючих структурних концепцій мотивації теорії особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутнього вчителя.

Мета дослідження полягає в описі функціонування компонентів мотивації особистості майбутнього вчителя на професійну підготовку. Досягнення цього є можливим шляхом формулювання робочих визначень для пояснення становлення і розвитку кожного з понять, що розкривають мотивацію майбутнього вчителя на професійно-педагогічну діяльність в структурі особистісно спрямованої професійної підготовки.

У методиці дослідження проблеми ми виходимо з визнання різних видів мотивації, складності приведення їх до спільного знаменника і пропозиції еkleктичного підходу до розуміння складної природи людської мотивації через використання багатьох існуючих концепцій мотивації [3].

Розкриємо сучасні теоретичні концепції пояснення і прогнозування мотивації професійної підготовки вчителя за допомогою гіпотетичних стабільних характеристик структурних концепцій обґрунтування трьох концептуальних сфер: освітньо-професійної діяльності майбутніх учителів; структури їх особистості; власне професійної підготовки.

Відповідно до психодинамічної теорії особистості З. Фрейда мотивація поведінки людини обумовлюється енергією збудження, зумовленою тілесними потребами. Більша частина цієї енергії спрямовується на розумову діяльність зі зниження рівня цього збудження. Бажання і потреби, що існують у вигляді уявних психічних образів їх задоволення, З. Фрейд називає інстинктами, в яких проявляються і потребують розрядки вроджені стани збудження організму. Психічну діяльність людини (мислення, пам'ять, відчуття, уява) вчений визначає інстинктами, що є причиною будь-якої активності людини, безпосередньо або опосередковано впливають на поведінку людини, спрямовану на зменшення цього напруження [3, 116].

В індивідуальній теорії особистості А. Адлера мотивація діяльності людини зумовлюється фіктивними цілями – суб'єктивним сприйняттям подій реальності у прагненні до переваги, подолання відчуття своєї неповноцінності, що є головними рушійними силами в життєдіяльності, в тому числі в становленні професійної компетентності людини, яка мотивується значною мірою соціальними чинниками. Універсальна мотивація в індивідуальній теорії особистості конкретизується як прагнення до суб'єктивного сприйняття визначальної мети. Підхід до проблеми мотивації розкривається в адлерівській концепції фікційного фіналізму як орієнтований на уявно очікувану, а не реально існуючу в майбутньому життєву мету [1, 39–42].

Провідною мотиваційною силою в житті людини в гуманістичній теорії особистості Е. Фромма вважається конфлікт між прагненням до свободи і прагненням до безпеки в соціальному оточенні. Ним визначені потреби життєдіяльності людини (екзистенції), можливості задоволення яких формують особистість в суспільстві:

- потреба у встановленні зв'язків проявляється в прагненні людини до турботи, відповідальності за когось;
- потреба у подоланні пасивності в житті і прагненні до творчої діяльності;
- потреба в суспільних коренях, відчуття себе невід'ємною частиною соціуму і прагнення до особистісної цілісності і свободи;
- потреба в ідентичності як усвідомленні своєї сутності;
- потреба в переконаннях для раціонального пояснення світу і відданості певній меті як смислу життя [3, 250–252].

Спосіб задоволення цих екзистенційних потреб у певних соціально-економічних умовах, на думку Е. Фромма, визначає основні орієнтації характеру.

Гуманістична спрямованість професійної підготовки майбутнього вчителя спирається на врахування особистісних та індивідуальних особливостей людини, орієнтує на зміну образу її мислення, керуючись принципом «все для людини», «все в ім'я людини», ґрунтується на

гуманістичних моральних нормах, які передбачають співпереживання, співучасть і співробітництво. Завданням професійної підготовки є допомога становленню і вдосконаленню особистості, усвідомлення нею своїх потреб і інтересів, приймаючи вихованців такими, як вони є, організовуючи процес підготовки в атмосфері довіри з максимальною зручністю для вихованців [2, 232, 257].

У соціокультурній теорії особистості К. Хорні основними для розвитку людини визначаються потреби у задоволенні і безпеці, що дозволяє уникати базальної тривоги і ворожості. Вказані певні потреби, які люди застосовують для подолання викликаного базальною тривогою відчуття безпорадності і небезпеки. Готовність до гнучкого застосування цих потреб у різних життєвих ситуаціях нівелює ці відчуття і визначається К. Хорні стратегіями міжособистісної взаємодії: орієнтація «від людей», «проти людей», «до людей» [3, 256–260].

У диспозиційній теорії особистості Г. Олпорта визначальними елементами життєвої активності людини є індивідуальні риси особистості, що спонукають людину до тих видів життєвої активності, в яких ці риси можуть максимально проявитися [3, 277, 280]. Ці риси особистості визначають спрямованість і мотивацію життєдіяльності людини. Індивідуальні риси, які Г. Олпорт називає ще індивідуальними диспозиціями, розділені ним за ступенем їх домінування і притаманності людині на три типи:

- кардинальні диспозиції мають вплив на всі вчинки людини;
- центральні диспозиції не є всеохоплюючими, але становлять основу індивідуальності і легко помічаються оточуючими. Їх кількість може коливатися від п'яти до десяти;
- вторинні диспозиції є менш помітними, менш стійкими і менш придатними для характеристики особистості [3, 280–281].

Основою будь-якої теорії особистості Г. Олпорт вважав аналіз природи мотивації. Адекватна теорія мотивації, на його думку, повинна розглядати перспективні цілі і наміри в плануванні людиною майбутнього. Згідно з концепцією функціональної автономії мотивації Г. Олпорта, з розвитком особистості початкові мотиви можуть втрачатися: те, що було засобом досягнення будь-якої мети, може ставати метою само по собі. Отже, поведінка людини може зберігатися за відсутності мотивів, які спричинили початково цю поведінку в минулому. Особистісні зміни впродовж життя людини можуть відбуватися зі змінами мотивів її життєвої активності. Такі набуті людиною інтереси, цінності, установки і наміри Г. Олпорт визначає як власну функціональну автономію, що є головною мотиваційною системою забезпечення сталості прагнення людини до узгодженості з внутрішнім образом себе, досягнення вищих рівнів зрілості, особистісного зростання і відповідальності за своє життя. Всі власні мотиви визначаються структурою «Я» і мають на меті її підсилення в ході безперервних змін і становлення особистості.

Аналітичний огляд структурних концепцій мотивації особистості з точки зору їх ефективності для пояснення і прогнозування компонентів особистісно-орієнтованої професійної підготовки майбутніх учителів дає можливість сформулювати такі висновки:

1. Розумова професійно-освітня діяльність майбутнього вчителя спрямовується на зниження рівня енергії збудження, зумовленої вродженими тілесними потребами, які існують у вигляді уявних психічних образів їх задоволення.

2. Головною рушійною силою професійної підготовки є соціальне спонукання як орієнтація особистості на уявну, суб'єктивно сприйнятну, а не реально існуючу в майбутній професійній діяльності мету подолання відчуття своєї неповноцінності і прагнення до переваги.

3. Рівень мотивації особистості у професійній підготовці визначається подоланням конфлікту між прагненням до свободи вибору освітніх траєкторій і прагненням до успішного оволодіння конкретною спеціальністю вчителя шляхом задоволення потреб у встановленні міжособистісних зв'язків, творчій активності, усвідомленні своєї сутності, смислу життя, переконань, свободи і соціальної єдності.

4. Задоволення потреб особистості у професійній освіті спричинене відчуттям базальної тривоги за своє майбутнє благополуччя, що нівелюється стратегіями міжособистісної взаємодії у ситуаціях майбутньої професійної діяльності, орієнтованих «на людей», «від людей» і «проти людей».

5. Домінуючі особистісні риси спонукають майбутніх учителів у професійній підготовці до тих видів освітньо-професійної діяльності, в яких ці риси можуть максимально проявитися.

б. Із професійним становленням особистості початкові мотиви, не пов'язані безпосередньо з майбутньою професійною діяльністю, можуть втрачатися, зберігаючи сталість спрямованості на досягнення вищих рівнів професійної зрілості.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розкритті рушійних сил особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутнього вчителя, визначенні шляхів підвищення рівня мотивації особистості у професійній підготовці, розкритті ролі домінуючих рис особистості у вільному виборі студентами напрямків розвитку своїх потенційних навчально-професійних можливостей та обґрунтуванні можливості збереження спрямованості особистості на професійну підготовку за відсутності мотивів, які спричинили цю спрямованість у минулому.

Можливе впровадження результатів дослідження в процес організації та зміст ступеневої професійно-педагогічної освіти в умовах переходу на індивідуальне планування студентами власних освітніх траєкторій, уніфікації кредитно-модульної системи організації навчального процесу і для розробки критеріїв стимулювання навчальної діяльності студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Максименко С.Д., Максименко К. С., Папуча М. В. Психологія особистості. – К.: КММ, 2007. – 296 с.
2. Реан А. А., Бордовская Н. В., Розум С. И. Психология и педагогика. – СПб.: Питер, 2000. – 432 с.
3. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. – СПб.: Питер, 2007. – 607 с.